

ГОРДАНА ЈОВИЋ СТОЈКОВСКА

ИЗА КЉУЧАОНИЦЕ

Годинама, повремено, када би осетила хладноћу окова који је стеже, почињала је да тражи кључ. Ту је, знала је, заправо тачно се сећала да га је већ неколико пута сама затурила. Почиње претрагу и јављају се ноћне море усред белог дана: не памти му величину, ни облик, не сећа се његове тежине, као да га никада није ни држала у руци. А јесте, зна, зна да је ту негде, забачен, сакривен, вероватно се завукао између њених разбацаних папира и књига. Можда се чак подсмева из неког ћошка одавно претрпаних фиока или полица гледајући како је муче удари далеких белих вода које одувек сања, чак и отворених очију.

Иза тих вода, зелена долина се укопала вековима ширећи своја стабла златне храстовине, а усред скривеног пропланка је кућа црвеног крова и камених зидова. Дом. Овековечен у њеној свести још пре почетног дана, још у мутној утроби њене мајке.

Одувек је знала да мора поћи на ту страну. Саградити мост, или препливати беле таласе, вратити се на почетак свих почетака и пронаћи изгубљено. Никада није схватила шта је чека тамо, неки предмет: камичак, цвет или кора старог храста, порука испод прага или човек, заборављени пас, усамљена коза. Знала је да мора стићи тамо, иза дуге, иза облака, иза црне земље и бескрајне равнице и чега све не.

Само да није ових чудних окова. Нису јој тешки, не стежу је, нису ни уски, ни хладни, а граница су. Никако не успева да прекорачи невидљиву линију. Предуго је окована. Закључана. „Где сам га затурила?“ Понекад је напада неки црв сумње па копа, рије... можда га је он бацио. Предобро је познаје, вероватно наслућује њене чежње и надања. Никада није умела да сакрије своје науме, очи су јој увек биле отворени рукопис.

Ноћ сазрева. Немир у њој расте, претвара се у ватру која прети ерупцијом. А да поломи оков, да га пресече. Хладноћа јој се шири телом, као да се ковина стеже око њене вреле коже.

Окреће се и пружа руку ка њему. Топлота његовог тела је привлачи до бола. Припија се на његове груди и затвара очи. Он отвара своје, грли је снажно, поспано је милује, као из навике. Она трепери под ударом леда и ватре. Његови прсти се увлаче испод памучне препреке, дамари топлоте је фасцинирају. Мисли нестају, његове усне прекривају сваки откуцај вена, траже јој узнемирено срце копајући међу дојкама. Зубима склања ланчић чији је привезак скоро залепљен за њену кожу.

Кључић заискри међу његовим зубима. Пружа руку да га дограби, али истраживачке усне дочекују њен длан и љубе га. Неуморно, огњено. „Чекај...” – реч јој посустаје у грлу и схвата да је требало да уради нешто, да јој је побегло нешто између прстију, да је заборавила нешто врло важно. „Свеједно, шта год да је и није толико важно.” Ватра захвата беле таласе и све гори.

ТАЈНА ЛИКЕЈСКИХ ХОДНИКА У КУТИЈИ КУТИЈА ТЕОФРАСТОВА ТАЈНА СТВАРАЊЕ АРИСТОТЕЛОВЕ СКУЛПТУРЕ

Било је време јутарње шетње. Ученици су као и увек били спремни. Изоштреним умом и тек расањеним очима очекивали су долазак Учитеља. Њихове младе, изгладнеле душе биле су обузете потребом да гутају знање. Сазнања су била важнија од јутарње хране, њихова су се снажна тела крепила мисаоним плодовима. Чекали су Учитеља, ћутљиво су гледали испред себе размишљајући о комбинацијама питања којима се морају расветлити затамњена места из претходних лекција. Премештали су се с ноге на ногу, сваки је пролазећи минут изазивао немир, будио дамаре. Само су нервозни покрети откривали њихову нестрпљивост, као да су се бојали да с временом негде у неповрат одлази и знање. Мисли се мешају, мозгали су они, да не изостави Учитељ нешто, неку битну реченицу, јучерашње је излагање било зачеће великих открића, истина је била као узрело грожђе, надвијено над њиховим главама, само нечија рука треба да им пружи сигурну потпору пре него што окусе слатко зрно. Младићи су трептали као крхке ловорике што стварају шапат ради кога је медитеранска грана и добила

знану славу. Учитељ касни. Први пут откада га следе млади мисли-оци, почели су да се загледају сумњичаво, нешто није у реду, говорили су импулси њихових срца. Требало је да се сете још синоћ; при крају вечерње шетње, усред мисли, када су њихове мождане путање биле чисто отворене, Учитељ је одједном престао да говори, стресао се, упокао као да ослушкује неке тајне звуке познате само његовим чулима; то нешто што је застало испред њега блокирајући му корак наликовало је зиданој препреци, без објашњења, нагло корак уназад, затим окретај којим своје кретање усмерава ка његовим просторијама. Млади су слушаоци, понесени снагом коју им дарује стечено знање, остали затечени овим поступком. Неки су прекид примили са страховитим болом; били су пред отвореним вратима тајанственог, остали су наднети над попор преко којег без Учитељевог вођства не могу да пређу.

Само је он знао тајне препреке. Учитељев глас је давао сми-сао корачању у празно, тај сигуран, миран глас је осмишљавао тмину, вадећи њене сакривене боје пред њиховим погледима. Тешким су се самосавлађивањем уздржавали да не проговоре. Тишина је била њихово опредељење, преко ње су комуницирали са космичком музиком којом су крепили и смиривали властите откуцаје. Ходницима су следили Учитеља очекујући још увек да изнова заподене разговор. Он је као несвестан њиховог присуства хитао ка маслињаку. Остали су на крају његове приватне путање. Напуштени. Гледали су како се губи његова силуета између вековних стабала и њихових отежалих грана. Остали су са ћутањем, свако са својим умећем да тумачи догађај који их је изненадио.

Очекујућу његов долазак, ученици су били посвећени истим мислима. Можда је ово било још једно од његових лукавстава, провера којом разоткрива њихову стрпљивост и зрелост. Не би било први пут да их постави пред дилему. Таквим је поступцима сакупљао драгоцене податке о њиховом карактеру на коме је темељио садржине следећих разговора. Њихова моћ расуђивања, поштовања, способност да владају сопственим страстима је увек била полазна тачка од које је зависило преношење његовог искуства. Можда је ово била још једна од провера којом би се открила истрајност, издржљивост, вера у њиховим срцима. Велике се провере граде на малим грешкама. Можда је та ноћ требало да буде њихово време за нова сагледавања, процењивања и посматрања сопствених чула, сопствених утицаја на мисаоно.

Неки ученици већ су били способни за самостално упуштање у усамљено премеравање простора повијеног у тајанственим открићима којима их маме да му се потпуно предају, да се одрекну времена, да бележе новостечена истраживања на могућем плану

својих искустава. Већина њих је сада градило своје сфере преко мисаоне прошлости свог Учитеља, надграђивали су сопствену мисао преко његових дефиниција, преко његових обликовања материје и њених саставних делова. Неки су још увек тражили могућност једнакости између А могућег и Б неопходно могућег и њихове тесне везе на којој се базира изградња паралеле могућег и немогућег. Колико и да је било свакојаким комбинација које су се вртеле копкајући њихове главе, ипак су сви ћутали. Чекали су Учитеља, постављајући елементе наученог у функцију маркера преко којих формирају и мисао, и исказ. Само би летимично помислили на неку лошу срећу, на могућу болест или какво друго зло. У ужеглим је младалачким главама јачала жеља за премеравањем бесконачних делова универзалне целине. Покушавали су да ангажују сваку саставну супстанцу свог разума у потрази за вечним начелима, не као атрибут величина већ као потребу да се сазна циљ сопственог постојања. Ћутали су. Учитељ би могао бити задовољан њиховим држањем.

Аристотел је каснио. Време је одмицало као да га неко јури. Млади су филозофи и поред све умерености и толеранције постали нестрпљиви. Ипак, знали су да се чувају, нико није дозвољавао себи да иступи пре неког другог, да постави толико једноставно питање: Шта је са Учитељем? Одавно су већ научили ту лекцију, његова надигравања са сопственом радозналешћу и младалачки ведром неспретношћу која их је много пута доводила до стидљивог руменила. Још увек су знали да постиђено спусте поглед подсећајући се неких догађаја који су тако нормални за њихове вршњаке, али не и за њих, будуће филозофе. Ученике великог Аристотела који су били предодређени да се упусте у истраживање сопствених мисаоних микрокосмоса, да би духом додирнули ширину свеобухватног где је зачетак тајних, истинитих пракорења, структуре над којом ће се таложити инвенције будућих.

Да није болестан? Прошле се вечери шетња завршила чудно... Ко зна, можда је и овог пута варао. Која је сила кретања? А поглед Аристотелов као да је био испражњен од свих боја, ништа се није могло видети у његовим очима пре него што се окренуо. И лик му је невероватно био промењен, као да је остао без даха. Када добро промисле, све је било чудно. Чак су се и ходници стресли у том часу. Нека је незнана сила ушла у тихи простор знања. И широки су атински холови осетили промену, као да су нагло, под притиском времена, остарели, изненада на себе навукли сиви вео пролазности. Да, после дубљег размишљања, јасно је да у својој себичности нису забележили промене које су настале. То уопште није била обична шетња, само су Учитељеве речи и њихова чежња биле јаче

од њихових мисли. Заслепљене су биле њихове очи. И сада, у овом трену, у ликејским ходницима догађа се нешто чудно. Као да је заувек био нарушен вечити спокој камених плоча под њиховим сандалама.

Гладне пијавице су се размилеле Теофрастовом кичмом, нехотице се стресе од прилива тегобе која је обузела његову утробу. Хладноћа му је стезала груди у врућини овог летњег дана. – Претходна ми је ноћ прохујала између сна и јаве. Слутим, прикрада ми се неки шапат с мора... Помислих да се нека ситна створења, која личе на мраве, усељавају у моје одаје. Затим се нада многим разли незнана светлост. Сан или ватра која се сакупља у једну једину материју? Ипак, недостајало је топлоте... Греши ли Емпедокло? Греши ли Анаксагора стварањем сопственог Космоса интелигенције којим се служи као да је оруђе?

Ученици су се окренули према њему. Тофраста је красила мудрост, а као њена прва пратиља са младим је човеком срасла и храброст, ради тих особина био је њихов неименовани вођа. Био је најближи сазнањима, као да је продирао у дубину тајних прилаза који су били блиски само Учитељу.

– Да сачекамо Учитеља разговором о сопственим ноћним искуствима. То је неки вид упозорења, праискуство, наговештај о дневним догађајима за које се припремамо баш преко тих тамних јасновиђења којих врло често и нисмо свесни.

Ученици пођоше за Теофрастом по познатим путањама ликеје. Некако безвољно, одсутно су износили своја размишљања остављајући време Аристотелу.

– Шта ако се Учитељ не појави? – видљивом се забринутошћу огласи Неискусан.

– Наћи ћемо га – гласио је лаконски Теофрастов одговор, био је то један од истинских ученика Великог Аристотела. Веровали су у њега.

Догађаји који су били повезани с претходном вечери, са изненађујућим Аристотеловим реакцијама, у ствари је требало да означе крунисање његових тајних надања. Одавно је већ био помирен са сазнањем да је његова нада изгубљено време, уверен да премного очекује од једне древне легенде; ипак, негде у дубоким коморама његове меморије остале су утиснуте информације које су стварале чежњу.

Још као дечак је сусрео тајну петопрстог растиња. У њему су остале усађене речи о незнаној моћи ове траве. Дечјим је даром бескрајног поверења носио слику слепца, луталице са далеког Севера. Да би се одужио породици због љубазности којом је био примљен у њиховом дому, испричао је пред јутро незаспалом

момчићу само њему знане тајне о чудном биљу. Аристотелову пажњу је закупила баш петопрста трава. Старац је причао како се само избрани могу срести са петопрстником. У њему се крије пут ка свезнању, ка великом открићу. Ретки су они који би из тог сусрета изашли исти као што су били. Трава ја чудно утицала на људе, мутила им је ум. Изобилно дарује, али још више одузима. Аристотел никада није престао да истражује погледом зеленило, узалудна су била упозорења Слепог. Живот без свеобухватног знања није вредан утрошеног времена.

Те вечери, пре него што су отпочели чудни догађаји, Аристотел је седео на омиљеном камену. Камен је био у близини бунара у чијој је дубини Учитељ налазио спокојство размишљања. Време за сусрет са ученицима је било све ближе. Угледао је траву оног трена када је устајао са камена. Заклоњена између ситне папрати и маховине којом су биле обрасле зидине бунара, петопрста се трава разликовала бојом, светлוצала је као бела човечја кожа, листови су били распоређени као скупљени прсти леве руке. Аристотел се надви над бунаром, издужи своје прсте ка њој. Као да је биљка била идентификација његове руке. Ништа се није променило! Он је очекивао потресе, чудне светлости, вртоглаво кретање... Ништа се није догодило. Сунце ја залазило у море раздвајајући горње од доњег плаветнила. Учитељ је сачекао. Није било промена. Упутио се разочарано ходницима ликеје. Посветио се младима продужавајући већ започето излагање о постојању одвојених супстанци. Мисли су му бежале, као да није могао објаснити себи велико разочарање. Зар је стари Слепац лагао? Колико му је веровао! Као да је све лаж. Можда је постојање истине немогуће. Покушавао је да умири своје мисли, да им забрани да руше изграђене принципе. Ипак, сумња се уселила у његову повређену свест.

У једном трену је ишчезла његова концентрација, шапутања су почела да му се прикрадају, непознати језици су добијали смисао, његове очи се сударише са калеидоскопским бојама, које као да су биле преломљене кроз небеску препреку да се покажу у потпуном блеску пред њим. Некакав тихи дрхтај се угнезди у његово тело. Све је било у другачијем ритму, кретали су се мозаици под њим, зидине су трепериле. Ученици нису осећали промене. Аристотел се заустави, млади су очекивали да продужи беседу, само он већ није владао својим гласом. Одједном је припадао некој другој ширини, некој другој дубини. Морао је да их напусти. Што пре да дође до бунара. Тамо је остала истина. Петопрсте траве није било при његовом доласку. Посумњао је да то није само његова измишљотина, да му није нека болештина напала ум. Шта ли

је оно Старац говорио о лудилу? Понор пред њим разјапи чељусти пре него што је могао да се окрене, потресен тешким мислима.

Догађаји су се низали немилосрдном брзином. Толико очекивано искуство је проузроковало да Аристотел заличи на статуе које су стајале разбацане око њега. Окаменио се наслоњен на десну руку. Чело му се избразда дубоким борама, око усана се приљубише меланхолично јасне усекотине. Од виђеног му настрадаше очи. Прво је блештава светлост разранила осетљива ткива, затим се со из суза устреми на отворене ћелије. Пред њим се отвори кутија, доле, у дубини. Ни Пандорина кутија није садржавала оваква предсказања. У овој је кутији битисао затворени свет. Мешали су се зло и добро, стезали се у уништавајућем загрљају љубав и мржња. Огањ је био доминирајући елемент, гутао је прекрасне, грандиозне грађевине, стремио ка незаштићеним телима. Ништа није могло утишати подивљали пламен који се скоковима пребацивао с града на град, са шуме на воду. Ватрена сила Богова о којој је маштао била је моћно оружје тих људи будућих времена, разбацивала су је деца уништавајући другу децу.

Неке су грозоморне птице у својој светлуцајућој унутрашњости носиле снагу сунца, раскидале су небесно бледило остављајући ужеглу смрт на земљи. Све зло у једној кутији. Тајне богова беху играчке у рукама тих људи. Робови из кутија су седели пред истим таквим кутијама пред којима су седели други робови. (И све укруг; кутија у кутији, у њој свет, па још једна, па још једна, премного малих кутија је оградило свет за који је Аристотел мислио да је толико голем да га само прецизна израчунавања могу премерити, што само богови могу свеобухватно да га виде. У малој кутији будућих мученика тај је свет био окован као сирота птица донета са јужних, егзотичних страна.) Божанства су била уништена. Страшне су кутије биле једина религија далеке будућности људи. Предано су седели пред њом, пратили су будно разбацивање ватре која им се ближи. Можда нека нема молитва следи њихове усахле погледе. Можда су људи са боговима изједначени у празном чекању пред кутијама.

Писац је погледом пратио дим цигарете који се увија око монитора. Прохте му се да додирне магличасти круг који се изви пред њим разливајући се над његовим прстима. Прсти пропадаше у празнину где је круг изгубио сиву боју. Где је реч, питао је писац тражећи одговор од своје кутије, увек се губи када је осећам негде у себи. Не могу да је обликујем, да је зграбим. Где је реч? Исписао је питање на монитор. Свемоћна машина је затреперила, забрундала. Монитор побеле, затим се пред њим неколико пута променише боје од светлосиве до тамносиве, потом машина утихну. На

екрану се отвори квадрат у који беше уписана порука да се разјасни команда. Писац уздахну, одбацио је хартије које су биле пред њим и испружио руку ка новој цигарети. Колико је много очекивао од последњег чуда технике. Узалуд, речи су бежале, криле се негде у његовом заумном простору, осећао их је, летимично их је препознавао, само њихова форма је остајала недодирљива.

Из друге је собе чуо познату арију којом је сваке вечери најављиван преглед дневних догађаја на националном каналу. С ишчекивањем се окрете гласу који је долазио са тог екрана. Колико сам вам пута рекао да желим потпуну тишину док трају вести, повиче он иритиран гласним смехом укућана. Док је љутито претраживао по столу у потрази за упаљачем, његова рука одлете преко тастатуре. Машина зацвили, на екран изјурише непознати знаци, непозвана слова и бројеви. Писац се узнемири, осети бол због писка компјутера, роптај је наликовао човечјој муци. Почео је ударањем по тастатури да тражи помоћ за апарат. Монитор се отвори. Страховити се вртлог претвори у дубоку јаму. Празнина прогута човеково тело. Као да је имао тежину ластавичјег пера, писац је био увучен у екран.

Кретао се низ неку пријатно меку безвољност док је његово тело било ослобођено сваке тежине. Нагли је пад у дубине непознатог његовом знању личио на експлозију. Око њега су промицале звезде, мале и велике светлости, осећао је драги мирис озона који прати летње кише. Помислио је да је неко од лудака напокон започео атомски рат. То је уједно била задња мисао, затим је све постало једнолично, неважно. Није осећао потребу да се брани, да покуша да прекине пропадање, његово тело доби блажену топлоту која му умртви чула. За њега су осећаји престали да постоје; лепота којој је припадао није могла продрети до њега, дубина није имала моћ да изазове његов страх. Све је било једнако неважно.

Вртлог се умири. Онако лаган, писац је остао затворен под прозирном водом. Кроз глатку површину изнад себе угледа лик. Тај неко је личио на неку слику из енциклопедије. На нешто заборављено из његовог света о којем више није могао мислити. Човек је гледао ка њему укоченим погледом. Писац је само трепнуо у немоћи да одговори на питања која су стизала до њега. Сада је имао све потребне речи, само сада је њихово постојање било неважно. Речи ће бити заустављене у води, уколико проговори пореметиће њену стакленост. Разумео је чудни језик непознатог, препознавао је све гласове, питања су била помало смешна. Човек је хтео да зна о његовом свету. Писац је само трептао очима, покушавао је ономе горе да покаже да жели спокој и тишину, да овај простор није

место за разговоре. Које су потребне речи, помисли он препуштајући се топлоти.

Од тог је дана и сам Теофраст био измењен. Сваке ноћи је после утихнућа гласова одлазио до бунара. Замишљено је гледао у звезде које су се огледале у води. Промена на младом човеку је била видљива. Узалудна су била питања младих филозофа који су запиткивали о догађајима повезаним са Аристотеловим кашњењем. Одједном су осетили мистичност тренутка; по остарелом лицу Учитеља, по његовим борама, по укоченом погледу Теофраста. Ово није био обичан дан, предосећали су да су њих двојица имали посебно искуство, недоступно за друге. Колико год да су покушавали својим лукавствима, вешто замишљеним питањима, да одгонетну тајну, нису могли да добију јасан одговор. Учитељ и Теофраст су ћутали. Аристотел се вратио међу ученике вешто кријући губитак сопственог вида.

Теофраст ни сам није био свестан виђеног; ипак, могао је да се закуне да је Аристотел био скамењена фигура, блештаво бели мрамор. Доле, у бунару су трепериле безвољне очи, усне оног доњег су биле благо развучене у осмех. Младић је крикнуо. Тај који је био доле, у води, није припадао ни живима, ни мртвима. Помислио је да ће му се грудни кош распукнути од притиска када је угледао Учитеља како излази из мермерне скулптуре. Лудим, о богови, каква су ово злодела! Теофрастове изговорене речи расветлише Аристотела. Повукао је младића за руку као да је изгубљено дете. Да пођемо, ученик се окрете показујући на бунар, стакластој су се води приближавали увенути, прстеновиди листићи. Њихов пад узнемири глатку површину. То је нешто друго, додаде Аристотел, бадава су очи наше омиљено чуло.

У годинама које су долазиле млади наследник знања сачувао је тајну. Само када би неко запитао ко је аутор мермерне скулптуре у близини бунара, одговарао је да она није дело човечјих прстију.